

Naar Vider og Vedtægter ikke slog til.

Af M. A. Ebbesen.

Det er en Selvfølge, at der i det gamle Jordfælleskab — foruden mange andre Gener — laa en Kilde til utallige Stridigheder. De fleste af disse Stridigheder ordnedes i Mindelighed af Bymændene selv, idet de stridende Parter maatte bøje sig for Byens Vedtægter og betale de Bøder, de idømtes. Et særligt Regnskab over disse Bøder førtes paa »Bysens Kæp« (se bl. a. H. F. Feilberg: Dansk Bondeliv I, Pag. 202). Men det kunde jo ske, at en genstridig Grande »løb Kæppen ud« og ikke var til at komme til Rette med, eller at Striden laa uden for Vedtægternes Rækkevidde, og saa var der ikke andet at gøre, end søge til Tinge og faa Sagen afgjort der. I saa Fald stod hele Bylavet sammen som Anklager mod den formastelige, der vovede at gaa sine egne Veje.

Tirsdag d. 3. Okt. 1699 lykkedes det f. Eks. Bymændene i Grimstrup sammen med deres Herskab, Godsejer Niels Nielsen, Endrupholm, at faa fældet en Dom over deres Sognepræst, Hr. Niels Nielsen Arensberg, der forøvrigt var Godsejerens egen Svoger.

Pastor Arensberg havde i mange Aar gaaet Bymændenes Rettigheder for nær ved at tilrane sig fælles Jord, og nu havde Retten ladet foretage en Synsforretning for at faa konstateret om Klagerne herover var berettigede. Synsforretningen var foretaget af 4

uvildige Mænd, og disse 4 Mænd fremstod den nævnte Dag paa Skads Herredsting og vidnede, at de Mandagen d. 4. Sept. 1699 med lovligt Kald og Varsel havde været til Stede i Grimstrup, for at »see og siune, hvad dem af Niels Nielsen paa Endrupholm ved hans Fuldmæchtig paa Grimstrup Bymænds Vegne lovligen paavistes«.

Først havde Synsmændene beset nogle Jordstykker, som før havde været fælles Gadejord; men som Præsten nu havde inddiget og benyttede privat under Præstegaarden; det ene af disse Jordstykker havde Præsten ganske vist byttet sig til; men det Stykke, han i Stedet havde udlagt til Bymændene, var kun halvt saa stort og af ringere Kvalitet. Andre Stykker havde han uden videre sat Diger omkring, ja endog taget sig den Frihed at skære Sajerne (Græstørvene) til Digernes Opførsel paa den fælles Forte og Fægang. Et af de okkuperede Stykker var indtaget til Have og beplantet med Træer.

Derefter havde Synsmændene beset nogle Huse, som Præsten havde ladet opføre paa den fælles Gadejord, uden at Bymændene havde givet deres Minde dertil. Syd for Kirken laa saa godt som midt paa Gaden et Hus paa 13 Fag. Huset havde tre Ildsteder »hver med sine Folk og Beboere«. Nord for Huset laa Beboernes Kaalhaver og Syd for deres Møddinger og Ildninger. Øst for Kirken laa — ligeledes paa Gadejorden — to Huse. Det ene af disse var paa 15 Fag, det andet paa 6 Fag. Tilsammen havde de to sidstnævnte Huse 5 Ildsteder med lige saa mange Familier, og for at skaffe Plads til Møddinger og Ildninger, var der gjort Indhug i nogle Bymænds private Tofter. Et lille Jordhus Østen for de to Huse var ligeledes bygget ind i en privat Mands Toft. Den Gene dette Byggeri havde forvoldt bestod ikke alene

i Bygningernes Tilstedeværelse og Tabet af Jord; men da Husenes Beboere ogsaa skulde have Brændsel, forringedes Bymændenes Rettigheder i Mose og Tørveskær.

Endelig var »dennem paavist et Led Norden ind fra Præstegaarden for Byens løse Vang og Præstens Enemercke«, som Præsten skulde holde vedlige; men Leddet var saa brøstfældigt, at Faar, Geder og Svin lettelig kunde løbe derigennem.

Efter Synsvidnernes Forklaring vidnede Godsejer Niels Nielsens Fuldmægtig, Christen Sørensen, Fuglsig, at Indelukningen af de nævnte Jordstykker og Opførelsen af Gadehusene var sket uden Godsejerens Tilladelse. Desuden oplæstes der et spinkelt Forsvarsskrift fra Pastor Arensberg; men Retten fandt, at Synet fuldtud havde godtgjort, at Præsten havde forbrudt sig mod Bymændenes Rettigheder.

Som det vægtigste Bevis fremlagdes et Par Breve, der allerede var skrevet i Aaret 1690. Niels Nielsen havde da sendt to Mænd til Grimstrup Præstegaard med skriftlig Ordre til Pastor Arensberg om at udlægge de indtagne Jordstykker til Bymændenes fælles Brug, og Pastor Arensberg svarede skriftligt, at han ikke vidste andet, end at de inddigede Jordstykker tilhørte Præstegaarden; men da han nødig vilde fortrædige sin »elskelige Svoger«, skulde han gerne udlægge Jordstykkerne. Hvis ikke hans Gaard derved vilde komme til at staa ganske aaben, vilde han allerede have jævnet Digerne; men de skulde blive jævnet, saa snart Bymændene selv jævned de Pladser, de med Omgravning havde beskadiget.

Efter 9 Aars Forløb havde Pastor Arensberg altsaa hverken jævnet Digerne eller udlagt Jordstykkerne; men Dommen blev utvetydig. De omtalte Diger skulde udjævnes inden 15 Dage og Jorden paa ny udlægges

til Byjord. De Indhug, Præsten havde gjort i private Mænds Tofter, maatte tilbagegives, og med Hensyn til Husene maatte de enten nedrives, eller ogsaa maatte Præsten erstatte Bymændene den Jord, de var bygget paa. I sidste Tilfælde skulde Beboerne af de nævnte Huse ingen Rettigheder have i Bymændenes Moser.

Det maa ikke have været nogen behagelig Situation for Præsten at være i; thi selv om han beholdt Kjole og Krave og Prædikaten »ærlig Mand«, kunde det jo ikke undgaa, at Sognefolkene var kommet lidt i Tvivl ang. hans Retsbegreber; saa slap hans Efterfølger i Embedet, Hr. Mickel Rammel bedre fra en lille Retssag.

Mickel Rammel var ganske ny i Tjenesten, da han i Sommeren 1707 blev stævnet for Retten af sine Sognebørn i Aarre, der dengang var Annexsogn til Grimstrup. Han havde efter sin Forkarls Anvisning ladet skære Tørv paa et Stykke Jord, der tilhørte Aarre Bymænd; men d. 28. Juni 1707 fik disse Herredsfogeden til at nedlægge Forbud mod Tørvenes Bortførsel, da Præsten ingen Rettighed havde til det paa-gældende Jordstykke. Mickel Rammel vilde dog ikke saadan give Afkald paa de møjsommeligt oparbejdede Tørv, og d. 20. Juli mødte han for Retten med en Del Underskrifter fra Folk, der tidligere havde tjent i Præstegaarden; de erklærede alle, at Præstens Forgængere upaaanket havde skaaret Tørv paa bemeldte Sted. Den Kendelse, der samme Dag blev afsagt, gik da ogsaa ud paa, at Præsten maatte lade Tørvene transportere hjem, men med den Motivering, at Forbuddet var fremsat for sent, idet Tørvene baade var vendt og stakket, før det blev udstedt.

Dog, Striden var ikke forbi endnu. Den 23. August blev der udtaget et Synsvidne paa 6 Mand, der skulde besigtige den gjorte Skade. »Den toppede Skelsten« mellem Aarre og Grimstrup Byers Jorder blev funden,

og Afstanden til de omstridte Tørvegrave omhyggeligt udmaalt, hvorefter Grimstrup Bymænd indrømmede, at de ingen Rettigheder havde til Tørveskæret. Der var ialt skaaret 42 Læs Tørv, og Skaden opgjordes til 15 Rdl.

Den 18. Oktober afsagdes Herredstingsdommen, og Pastor Rammel dømtes til at betale de 15. Rdl. for Skaden og udrede Sagens Omkostninger; men han førte sin Sag videre til Landsretten. Den 14. Januar 1708 fik han en Del af Bønderne til at skrive under paa et skriftligt Indlæg til Retten. Paa det Tidspunkt var der nemlig baade Rytterbønder og alm. Fæstebønder (under Endrupholm Gods) i Aarre, og det var de førstnævnte, der nu gik over paa Præstens Parti. I Skrivelsen indrømmedes det, at Præsten allerede i 1706 havde skaaret Tørv i Mosen lige efter, at han havde overtaget Embedet, og ingen havde indvendt noget herimod; men nogle af Bønderne var blevet vrede over Præstens Tiendeudtagning og vilde nu hævne sig paa ham. De nævnte Bønder erklærede ogsaa, at de tidligere Præster havde skaaret Tørv i Mosen.

Trods udførlige Indlæg fra Niels Nielsen til Endrupholm, der førte Sagen for sine Bønder, gav Landsretten Præsten Medhold. Hvad han havde udredet i Henhold til Herredstingsdommen skulde tilbagebetales. og Tørvene var hans uden Vederlag. Hvis han vilde skære Tørv tiere i den paagældende Mose, maatte han dog først bevise sin Ret til Jorden.

Stundom kunde ogsaa to Bylaug komme i Konflikt med hinanden; det skete f. Eks. i 1745, da Bymændene i Aarre blev uenige med Bymændene i Gundersrup angaaende de sidstnævntes Kirkevej. Fra Gundersrup førte to Veje til Aarre; men desuden førte en Kirkesti tværs over Aarrebøndernes Vange, og den

A. Hans Kirkegaard, som spær paa Lovens Bredde Nordkirk
 B. Slikke Land kaldet, hvor Prestens Vej gaar gjennem
 C. Eenemerkes Lø, hvor Gunderup Vej er til Kirken
 D. Starrebyes Vester, hvor og Gaar til til Kirken
 E. Kirke Gangstien for Gunderup Bye
 F. Den gamle opkastningen for over Kirken
 G. Gunderup byes Øyndre Kierkevej, som
 Gaar paa Gaarden Byen, og lige paa Jorden,
 nem Eenemerkes Lø. etc.
 H. Den Nordre Vej, lige paa, til Kirken
 som med den Øyndre er maalt.
 I hvilke byer disse Stier nu maalt fra Gode,
 J. og K. og efter Indvands fordring og for
 Mængden over forfærdede helliging og Guds
 forordning, som heres i Katten foran
 Røge, som med Indvands paa Kirken
 skal Kirken være ok, og forrige og for
 Andet, som for for videring.

March
 To
 U
 Ke

Den gamle opkastningen for over Kirken

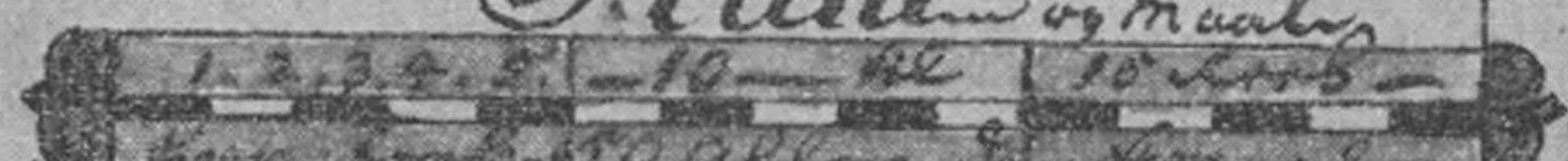
Wester

Gunderup bye. March til forudsættelse
 af den der og Jorden paa alle eller paa for
 i Gaarden mark af den for Kirken, eller
 og Compasens Vind vejsning og Vind

Gunderup Bye

Stald og mælk

Den hellige og hellige: Her Justik Raad og Amtsmænds Teilmaads for
 Eders, i alle mine allærverdige migste og hellige Sed, Giort den 4te
 Linn Hinde, efter Compas og i alle Løge, og givne vejsning for alle, i
 moni. Hans Nielsen, paa Aastadet d. 21. Jan. 1746. Lovens, og de gamle
 Tak sig under Min naam til Raad og Gode. Aastadet d. 24. Jan
 1746. d. 25. Jan. 1746. Festeren

i Bye
 Alle Høvedt Døve
 og Sagen ej Medkommer
 Si en Guar over til
 en

Aarrahierke

Saade Rugagge

F

Saade Rugagge

Grønning

B

Stade Byggekiste

Stade - Bye og Gaede

Oster

Grønning

og fænde, inddrift,

og de lige med sin ande

Publandt

Rugagge

Stade

Hylde

og Gynstig Forveifning, faare sig andre Stæder, Biskops og til sine Coster
 og Situations Cart, så alle, vatt og sig faar mindst skien, og som end alle
 som de de fænde over som og Maal og dier faare, saa vil som andre part
 nationen Land Nytt, faa landet vil være, som de indisk der sig De paterede
 1726 Christen Pedersen Thaae

var den korteste. Gunderup Mændene mente, at denne Sti før havde været Vej, hvorfor den maatte holdes i Hævd som saadan. Striden havde formodentlig ligget og ulmet en Tid; men d. 18. Juli 1745 brød den ud i lys Lue. Nævnte Dag skulde Ingvor Laursens Hustru i Gunderup begrades, og da alle Bymændene deltog i Ligbegængelsen, vedtog man at køre ad Kirkestien tværs igennem Aarre Bys Rugmark.

Saa stor en Frækhed kunde naturligvis ikke forblive ubesvaret af de Aarre Bønder; de henvendte sig til deres Herskab, Godsejer Chr. Teilmann til Endrupholm. Teilmann lod sin Ridefoged, Peder Frederichsen, befuldmægtige til at føre Sagen mod Gunderupmændene, og d. 27. Juli indestævnedes han disse for Skads Herredsting.

Der afhørtes en Del Vidner for at faa godtgjort, om Stien maatte betragtes som en alm. Gangsti eller som Kørevej. Alle Vidnerne var enige om, at der i de senere Aar kun var kørt paa Vejen undtagelsesvis, og aldrig, naar der var Korn; men Brugen i tidligere Tider var Vidnerne ikke helt enige om; de udtalte saa godt som alle, at Stien nu var at anse for en Gangsti, men at den muligvis i ældre Tid havde været brugt som Kørevej; dog var der ikke Hjulspor at se (hvad der naturligvis heller ikke kunde være, naar Vejen hvert Aar blev pløjet ind til Gangsti). Ingen af Vidnerne kunde huske, at Vejen var aflyst ved Kirkestævne eller paa Tinge. Et af Vidnerne fremhævede, at ifølge Aarre Bys Vedtægter maatte Aarrebønderne ikke selv køre ad Stien, naar der var Korn, og saa kunde man selvfølgelig heller ikke tolerere, at Gunderupmændene gjorde det.

Den næste Retsdag vedr. denne Sag var d. 17. August. Da blev der for Retten oplæst en Synsforretning, som var optaget af 4 uvildige Mænd. For Gunderup

Grander mødte deres Fuldmægtig, Forpagter Hans Nielsen til Lindbjerg. Han søgte at gøre Synsforretningen ugyldig, idet han paastod, at den var skrevet af Anklageren, Peder Frederichsen, selv. Derefter bad Hans Nielsen om Tilladelse til at stille Synsmændene nogle Spørgsmaal, da der ikke fra de anklagedes Side var indestævnet Vidner. Trods den stærkeste Protest fra Peder Frederichsens Side, blev Tilladelsen givet.

Under Besvarelsen af disse Spørgsmaal blev det bl. a. oplyst, at der ved Enderne af Rugvangen, hvor Stien førte ud og ind, var indkastet til Vej, og at den Side af Kirkegaarden, som Stien førte til, kaldtes Gunderup Kirkestætte.

Der holdtes nu en lang Række Retsmøder, uden at man kom til noget Resultat. Hans Nielsen søgte ved Vidner at bevise, at der havde været Kørevej, baade naar der var Græsmark, og naar der var Korn, mens Peder Frederichsen fremførte Eksempler paa, at Gunderup Bymænd havde kørt ad de rigtige Veje med Ligfølger og Bryllupsskarer; et vigtigt Vidne var Anders Hansen fra Grimstrup, der havde været Kusk, baade for Pastor Arensberg og den nuværende Sognepræst, Pastor Friis. Han havde til alle Tider kørt uhindret ad den omdisputerede Vej, og Præsten havde haft sin egen Hestestald ved Gunderup Kirkestætte (det var dog før hans Tid). Pastor Friis selv vilde ikke deltage i Striden og frasagde sig Ansvar for, hvad hans Fæster i Aarre foretog sig i denne Sag.

Den ene Gang efter den anden udsættes Retsmøderne. Hver af Parterne søger at diskvalificere den anden Parts Vidner. Til sidst ser det ud til, at Peder Frederichsen vil afskrække Gunderup Mændene ved at lade Udgifterne løbe op. Helt fair er hans Fremgangsmaade ikke; thi de fleste af de Vidner, han fremførte, var Bønder, der til daglig stod under hans Kommando.

Hen imod Slutningen af Aaret fandt han det nødvendigt at faa foretaget en nøjagtig Opmaaling af Vejene ved kyndige Mænd. Denne Opmaaling faldt ud som følger:

A. Den søndre Vejs Længde.

1. Fra Gregers Jepsens Toft i Gunderup til Aarre Mark er	10	Reeb	
2. Derfra til Bugten paa Aarrevejen	9	»	9 Alen
3. Fra Bugten til Enemercke Led	13	»	15 »
4. Fra dette Led til det nordvestlige Hjørne af Peder Nissens Toft i Aarre	15	»	0 »
5. Fra bemeldte Hjørne til Buckes Led	3	»	27 »
6. Fra Buckes Led til den store Kirkeport gennem Gaden	8	»	21 »
	<hr/>		
Ialt	59	Reeb	22 Alen

B. Den nordre Vejs Længde.

1. Fra Søren Snedkers Bryggershus i Gunde- rup til Aarre Mark	10	Reeb	21 Alen
2. Derfra til det Sted, hvor Stien gaar fra	9	»	7 ¹ / ₂ »
3. Fra Stiens Afgang til Enemercke Led er en dyb Hulvej, som er	15	»	16 ¹ / ₂ »
4. Fra dette Led til det nordvestlige Hjørne af Peder Nielsens Toft i Aarre	15	»	0 »
5. Fra bemeldte Hjørne til Buches Led	3	»	27 »
6. Fra Buches Led til den store Kirkeport	8	»	21 »
	<hr/>		
Ialt	61	Reeb	43 Alen

C. Den omdisputerede Sti's Længde.

1. Fra Søren Snedkers Hus til Aarre Mark	10	Reeb	21 Alen
2. Derfra til det Sted, hvor Stien gaar fra	9	»	7 ¹ / ₂ »
3. Derfra til første Afkastning	3	»	18 »
4. Fra denne Afkastning over Tværagrene, som gaar i Vest—Øst	7	»	6 »
5. Derfra over Agrene som gaar i Syd—Nord	6	»	22 »
6. Derfra til anden Afkastning	3	»	3 »
7. Derfra lige i Øst til ud for Buches Led	3	»	0 »

8. Igen derfra til den tredie gamle Afkastning	0	»	18	»
9. Derfra langs med en Ager til 4. Afkastning ved Stenhøj	4	»	18	»
10. Derfra lige i Øst langs med en Ager til Aarre Kirkediges Ende	4	»	9	»
11. Derfra til søndre Kirkegangs Stætte	0	»	24	»
	<hr/>			
	Ialt		51 Reeb	46 ¹ / ₂ Al.
	<hr/>			

Forskellen mellem Stiens Længde og den søndre Vejs Længde er altsaa 7 Reeb 25¹/₂ Alen (375¹/₂ Alen) og mellem Stiens Længde og den nordre Vejs Længde 9 Reeb 46¹/₂ Alen (496¹/₂ Alen).

Denne Opmaaling, der blev foretaget af Birkedommer ved Tvis Klosters Birk, Christen Haae fra Rosensteen, oplæstes i Retten d. 25. Jan. 1746. Samme Dag gjorde Peder Frederichsen Fordring paa, at Omkostningerne, 15 Rdl. 1 Mark 10 Sk., skulde paalægges Gunderup Bymænd tillige med 14 Rdl. 38 Sk. i andre Omkostninger vedr. Sagen. Det ser ud til, at det har gjort Indtryk paa de anklagede; thi Hans Nielsen udtaler nu, at han har hørt, at Godsejer Teilmann vil føre Sagen igennem til Højesteret, om det saa skulde koste 400—500 Rdl., og tilføjer med et Hjertesuk: »Hvad kan det da hjælpe disse fattige Gunderup Bys Beboere, at forsvare deres Sag mod saa mægtig og rig en Mand, der forudsiger dem Ødelæggelse; de maa da hellere vige for Magten, efterdi de er fattige.«

Dommen lod nu ikke vente længe paa sig; den blev afsagt d. 1. Marts 1746, og faldt ikke ud til Gunderup Mændenes Fordel. Ganske vist blev de fri for Tiltale ang. Vold, og Sagens Omkostninger ophævedes; men for Fremtiden maatte de køre ad de to Veje gennem Aarre By til Kirke.

Af denne Sag ses det, at der blev lagt stor Vægt paa, om en Vej var holdt i Hævd. Der er vist ingen

Tvivl om, at der engang havde været Kørevej, hvor Gunderupmændenes Kirkesti gik; men da der ikke kunde skaffes gyldige Vidner paa, at Vejen ogsaa i nyere Tid var blevet brugt som Kørevej, blev den nedlagt.

At det at holde en Ting i Hævd, kunde føre baade Rettigheder og Forpligtelser med sig, var den nævnte Godsejer Chr. Teilmann fuldt klar over. Engang havde han paa Endrupholm Gods ladet slaa nogle nye Broer, bl. a. i Vibæk og Grisbæk. Disse Broer blev brugt af adskillige vejfarende, og Godsejeren blev da bange for, at Endrupholm med Tiden kunde faa Pligt til, at vedligeholde disse Broer, naar Trafikken over dem var hævdvunden. Han lod da højtideligt udtage et Tingsvidne paa, at Broerne var slaaet til hans eget Brug, og at han ingen Forpligtelser havde til Vedligeholdelse. Tingsvidnet gemmes endnu i Endrupholms Arkiv.

I det foregaaende er der givet en Del Eksempler paa de Stridigheder, der kunde opstaa under Fællesskabet. Det ligger i Sagens Natur, at Stridighederne altid gjaldt Fællesjord, Veje og andre fælles Rettigheder; de smaa Tvistigheder vedr. Agrenes Fordeling m. m., var det Bylaugets Opgave at jævne.
